

INLEIDING TOT DE BEROEPSTELLING.

T 9803

UITKOMSTEN

DER

BEROEPSTELLING

IN HET

KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

OP DEN

een-en-dertigsten December 1889.

INLEIDING,

BEVATTENDE EEN

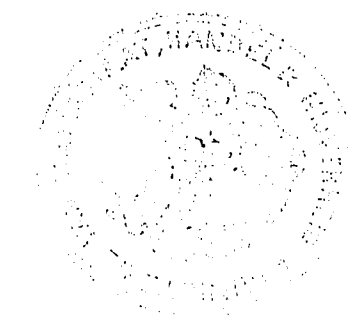
OVERZICHT VAN DE UITKOMSTEN,

voor zooveel mogelijk in vergelijking met die der vorige beroepstellingen,
op uitnoodiging van den Minister van Binnenlandsche Zaken
bewerkt door

DE CENTRALE COMMISSIE VOOR DE STATISTIEK.

ECONOMISCH-HISTORISCHE
BIBLIOTHEEK
AMSTERDAM

TE 'S-GRAVENHAGE, BIJ
VAN WEELDEN & MINGELEN.
1895.

INLEIDING

tot de uitkomsten der beroepstelling van 31 December 1889
in vergelijking met de uitkomsten van vroegere
bercepstellingen.

§ 1. Overzicht van de inrichting der beroepstellingen van 1849, 1859 en 1889.

Hier te lande hebben tot dusver drie beroepstellingen plaats gehad, te weten op 19 November 1849, 31 December 1859 en 31 December 1889. Alle werden gelijktijdig met volkstellingen gehouden en daarmede verbonden, door de vragen naar het beroep in te lasschen in het voor de volkstelling opgemaakte formulier van vraagpunten.

Bij de volkstelling van 1 December 1869 werd geen vraag naar het beroep gesteld, terwijl bij de volkstelling van 31 December 1879 opgave van het ambt, beroep of bedrijf alleen is gevraagd als middel van contrôle bij de bewerking der ingevulde biljetten en staten, aangezien die opgave kon dienstig zijn voor het onderzoek naar de werkelijke woonplaats van verschillende personen. ¹⁾

In twee opzichten stemde de inrichting der drie beroepstellingen overeen. In de eerste plaats hierin, dat uitsluitend naar het hoofdberoep werd gevraagd. In de Inleiding tot het tweede deel der Volkstelling van 1859 (bldz. XXVI) wordt in verband hiermede het volgende opgemerkt:

„Hoewel bij deze telling evenals bij de vorige was voorgeschreven, dat van hem die meer dan één beroep of bedrijf uitoefent slechts het voornaamste wordt opgegeven, geeft het gelijktijdig uitoefenen van verschillende beroepen groote moeilijkheid bij het verzamelen der opgaven. Wij zullen trachten dit door het volgende voorbeeld te staven: personen, die gewoon zijn diensten als oppasser of boodschaplooper te verrigten hebben dikwijls in hunne tusschenuren een ander middel van bestaan aan de hand; zij lappen schoenen of herstellen kleederen en geven zich, daar dit beroep hun het meest eervol voorkomt, op als schoenmaker of kleermaker, vanwaar men dan ook gewoonlijk bij de tellingen

¹⁾ Volledigheidshalve zij hier nog vermeld, dat het Statistisch Instituut der Vereeniging voor de Statistiek in Nederland, in opdracht dier Vereeniging, en naar aanleiding van een voordracht door zijn directeur, den Hoogleraar BEAUJON in 1888 gehouden over de beteekenis van beroepstellingen, een uitvoerig plan ontwierp voor een beroepstelling. Dit plan, destijds aan de Regeering medegedeeld, is afgedrukt in de Bijdragen van het Statistisch Instituut, jaargang 1889 bladzijde 3 en v.v. en wijkt op een aantal punten af van de wijze waarop de beroepstelling van 1889 in werkelijkheid heeft plaats gehad.

een groot getal personen verkrijgt welke die beroepen uitoefenen zonder dat hieruit kan worden opgemaakt, dat het schoen- of kleermakersbedrijf een groot middel van bestaan in de gemeente of in de provincie uitmaakt. Er bestaan daarentegen andere beroepen welke als minder eervol in den regel worden verzwegen en onder verdichte benamingen kroeghouder, tapper, kroeghoudster, tapster of ook wel als zonder worden opgegeven. Uit die opmerkingen volgt dat de cijfers der beroepsstaten met behoedzaamheid moeten worden geraadpleegd."

Ofschoon dergelijke mededeelingen in de uitkomsten der beroepstellingen van 1849 en 1889 niet voorkomen, mag wel worden aangenomen, dat zich ook daarbij hetzelfde verschijnsel zal hebben voorgedaan.

In de tweede plaats komen de beroepstellingen hierin overeen, dat zij de personen, welke onderhouden worden door den arbeid van in eenig ambt, beroep of bedrijf werkzaam, niet vermelden bij deze verschillende ambten enz., doch (met uitzondering in 1849 en 1859 van de leerlingen, toen afzonderlijk vermeld) met de renteniers tot ééne groep, die der „personen zonder beroep" vereenigen. Een antwoord op de vraag, hoeveel personen door de verschillende beroepen onderhouden worden, kunnen de uitkomsten dezer tellingen derhalve niet geven. Zij stellen slechts in staat dit bij benadering te berekenen.

Overigens verschillen zoowel de wijze waarop de vraag naar het beroep bij de genoemde drie beroepstellingen werd geformuleerd, als de wijze waarop de daarbij verzamelde gegevens werden verwerkt op meerdere punten aanmerkelijk.

Omtrent de wijze waarop de vraag naar het beroep werd gesteld worde het volgende medegedeeld:

Voor de *telling van 1849* werd „een bepaalde opgaaf gevorderd van den tak van landbouw, fabrieksnijverheid en handel, de soort van handwerk, het ambt door een ieder uitgeoefend of bekleed en van het wapen en den rang der krijgs- en zeelieden. Personen, die meer dan één beroep uitoefenden, werden verzocht zich in te schrijven naar het beroep, waarvoor zij op de rol der patenten het hoogst waren aangeslagen. Voorts werd, ten einde de kinderen en personen, welke onderwijs ontvangen of een beroep aanleeren, niet onder de personen zonder beroep te rangschikken, en een meer juiste kennis van het getal dier personen te verkrijgen, voorgeschreven, dat al wie ten huize van ouders of voogden onderwijs ontving als huisleerling, op scholen of buiten af werd onderwezen als schoolleerling, wanneer hij een beroep aanleerde naar dit beroep, met bijvoeging van het woord leerling, zou worden ingeschreven, terwijl zij die aan eene instelling van hooger onderwijs zich wetenschappelijk vormden, als student, kweekeling of kadet, met bijvoeging van het beoefende vak moesten vermeld staan." 1)

Met betrekking tot de ontvangen opgaven wordt in het algemeen overzicht van de uitkomsten dezer telling opgemerkt (bladz. XII) dat de opgave der beroepen, vooral in de gemeenten ten platten lande, heeft te wenschen overgelaten. „In verscheidene gemeenten werden de ambachtslieden onder de algemeene benaming van arbeider of werkman opgegeven, zonder aanduiding van het ambacht, hetwelk zij uitoefenden." 2)

»Het is geheel ondoenlijk geweest eene onderscheiding te maken tusschen de meesters en knechts, de werkbazen en werklieden, daar dit onderscheid slechts in enkele gemeenten werd aangeduid.

»De opgave der school- en huisleerlingen is, zoo niet in de meeste, althans in een groot aantal plattelandsgemeenten geheel verzuimd. Die opgaven moeten derhalve als hoogst onvolledig beschouwd worden."

1) Zie uitkomsten der derde tienjarige volkstelling, algemeen overzicht, bladz. 4.

2) In het geheel gaven 251,401 personen (181,943 mannen en 69,458 vrouwen) zich op als „arbeiders, daglooners".

Op het inschrijvingsbiljet voor de *telling van 1859* waren, voor de invulling van de maatschappelijke betrekking drie kolommen bestemd, waarvan de eene ter invulling van het ambt door den persoon bekleed, terwijl het beroep of bedrijf, naar mate het zelfstandig of in de hoedanigheid van meester, als dienende of in de hoedanigheid van knecht werd uitgeoefend, in eene der beide overige kolommen moest worden ingevuld.

In de inleiding tot het tweede deel van de uitkomsten dezer telling wordt hieromtrent aangeteekend (bladz. XXVI) „vooral de laatste splitsing in twee kolommen is niet begrepen, zoodat men dikwijls knechts of werklieden in de kolom voor meesters bestemd en omgekeerd heeft gevonden.

»Daar in de meeste opgaven de woorden meester of knecht bij het beroep niet gevoegd waren, was het ondoenlijk, althans voor de meeste provinciën beiden volledig te splitsen en zag men zich uit dien hoofde genoodzaakt in den algemeenen beroepsstaat voor het rijk de onderscheiding geheel weg te laten.

»Over het algemeen is niet genoeg gelet op het voorschrift achter het biljet om den bijzonderen tak van landbouw, fabrieksnijverheid of handel, de soort van het ambacht of handwerk duidelijk te onderscheiden en is, evenals bij de vorige telling, vooral te veel misbruik gemaakt van de algemeene benaming arbeider of werkman.

»Deze telling geeft naar de werkelijke bevolking 238277 arbeiders en arbeidsters, 190858 mannen en 47419 vrouwen, welke deels tot de landbouwers, deels tot de fabriekarbeiders, deels tot den handel kunnen gerekend worden te behooren.

»Vooral in de invulling der beroepen door den landbouwenden stand bestond eene groote ongelijkmatigheid. Terwijl in enkele gemeenten alle leden van het gezin, tot zelfs de jongste kinderen als landbouwers op het biljet voorkwamen, werd in andere regelmatig slechts het hoofd als landbouwer opgegeven, de overige leden van het gezin met „zonder" ingevuld. Het gevolg hiervan was dat in enkele provinciën slechts een zeer gering, in andere een groot aantal vrouwen onder de afdeling „landbouw en veeteelt" op den beroepsstaat voorkomt en dat hierdoor het betrekkelijk aandeel voor het getal vrouwen veel grooter is in de ééne dan in de andere provincie. Van de rubriek „zonder beroep" wordt bij het maken van een beroepsstaat niet zelden misbruik gemaakt om de personen, welke verzuimd hebben hun beroep of middel van bestaan op te geven, gemakshalve hieronder te plaatsen. De beroepsstaten zijn ook uit dien hoofde veel minder volledig dan de ouderdomsstaten, waar men bij verzuim van opgave van den ouderdom steeds verplicht is het biljet ter aanvulling terug te zenden."

Voor de *telling eindelijk van 1889* waren op de telkaarten met betrekking tot de beroepen de beide volgende vragen gesteld: 1).

9. Indien hij (t. w. de persoon, wien de telkaart betreft) een ambt of bediening bekleedt in dienst van den Staat, eene provincie, eene gemeente, een waterschap of een kerkgenootschap, zonder te behooren tot de personen, bedoeld in vraag 10: welk ambt bekleedt hij dan? (Vermelden den titel waaronder hij is aangesteld of in dienst genomen).

10. Is hij werkzaam in eenig vak van handel of nijverheid, kunst of wetenschap, eenig ambacht of handwerk uitoefenende, alsdan de volgende vragen te beantwoorden:

a. In welk vak van handel of nijverheid, kunst of wetenschap is hij werkzaam?

b. Welk beroep, of ambacht, of handwerk oefent hij uit?

I. Indien hij hoofd is van eene zaak, van eene inrichting, van een bedrijf of onderneming:

c. Is hij dat dan voor eigen rekening? of als bestuurder voor rekening van een ander?

1) Zie het Overzicht van de uitkomsten der 7e tienjaarlijksche volkstelling bewerkt door de Centrale Commissie voor de Statistiek en uitgegeven bij van Weelden en Mingelen te 's Gravenhage.

d. Hoeveel personen zijn onder hem werkzaam?

e. Bezigt hij krachtswerktuigen? Zoo ja, van welke soort? (Bijvoorbeeld: wind- of watermolen, stoomtuig, gaskrachtsmachine enz.)

II. Indien hij in dienstbetrekking is:

f. In welke betrekking is hij dan werkzaam?

g. In wiens dienst is hij werkzaam?

Als toelichting tot de vragen 9 en 10 was opgemerkt dat indien een persoon meer dan één ambt, beroep of bedrijf uitoefent, slechts dat moest worden vermeld, waarbij hij het meeste belang heeft (hoofdberoep).

Voorts maakte de Minister, ter toelichting van de vraag naar het beroep, in een circulaire aan de Commissarissen des Konings van 9 November 1889 n°. 89, Afd. M. P. V. de volgende opmerking:

„De bedoeling dezer vraag is den aard der dienstbetrekking in bijzonderheden te leeren kennen. *Bijvoorbeeld* van personen werkzaam in een machinefabriek worden op die vraag antwoorden verwacht als: monteur, bankwerker, smid, stoker, sjouwerman, enz.; van personen werkzaam in een fabriek van wollen of katoenen stoffen antwoorden als: wever, draadmaker, volder, verver, appreteerder, enz. Uit het antwoord moet duidelijk blijken welke bijzondere werkkring aan elk, die in dienstbetrekking is (waaronder ook huis- en stalbedienden) in zijn vak is aangewezen en met welk bepaald soort van werk hij zich daarin bezig houdt.

»Aan de tellers moet worden opgedragen gestreng de hand te houden aan eene zoo nauwkeurig mogelijke beantwoording der vraag.»

Ten einde de nakoming van de voorschriften betreffende de volkstelling in de onder rijksgezag of onder staatstoezicht staande inrichtingen zooveel mogelijk te bevorderen richtte de Minister van Binnenlandsche Zaken d. d. 15 November 1889 n°. 112, Afd. M. P. V. een schrijven aan de Ministers van Oorlog en Marine, waarin met betrekking tot de vragen naar het beroep het volgende voorkomt:

„In het bijzonder moeten voor miliciens de vragen naar het beroep (vraag n°. 10) met zorg beantwoord worden. Vraag n°. 10 f is bestemd om beantwoord te worden met opgave van den bepaalden werkkring in een beroep, door den milicien in den tijd, dat hij niet onder de wapenen is, uitgeoefend, of van het bijzonder soort van werk, waarmede hij in zijn vak zich dan bezig houdt.»

In een overeenkomstig schrijven van gelijke dagteekening aan den Minister van Justitie komt te dezer zake het volgende voor:

„Voor personen, die in passantenhuizen of voor minder dan een jaar in de gewone strafgevangenissen, huizen van bewaring, of van provoost zijn opgenomen, en dus in die gestichten als *tijdelijk aanwezig* worden aangemerkt, moeten in het bijzonder de vragen naar het beroep op de voor hen bestemde groene of roode kaart (vraag 10) met zorg beantwoord worden.

»Vraag 10 f is bestemd om beantwoord te worden met opgave van den bijzonderen werkkring in een beroep, door de hier bedoelde personen, vóór dat zij in het gesticht werden opgenomen, voor zoover zij in dienstbetrekking waren, uitgeoefend, of van het bepaalde soort van werk, waarmede zij zich toen in hun vak bezig hielden.»

Ter oplossing van eenige vragen, die bij de uitvoering der voorschriften of bij de bewerking van de uitkomsten der volkstelling aan de Provinciale Griffiën waren gerezen, werden door den Minister van Binnenlandsche Zaken bij missive aan de Commissarissen des Konings nog nadere toelichtingen tot de vragen naar de beroepen gegeven. In een circulaire d.d. 10 December 1889 N°. 175, Afd. M. P. V. komt hieromtrent het volgende voor:

„Moet, aldus werd gevraagd, onder vraag 10, op de telkaarten door een boer of tuinder worden opgegeven, hoeveel buiten zijn gezin wonende arbeiders in zijn bedrijf onder hem werkzaam zijn (vraag 10d) en door een arbeider, die hoofd van zijn gezin is, bij welken boer of tuinder hij in dienst is (vraag 10g)? Diezelfde inlichting werd gevraagd met betrekking tot de aannemers van een werk en de in hunnen dienst zijnde polderwerkers, die in keeten wonen, in het algemeen met betrekking tot bedrijven, die niet in fabrieken of werkplaatsen worden uitgeoefend.

„Het antwoord luidt bevestigend; met dien verstande dat onder vraag 10d niet alleen die arbeiders moeten worden opgegeven, die buiten het gezin van het hoofd van het bedrijf wonen, maar ook die, welke in diens gezin leven.

„Vraag 10 en hare onderdeelen gelden alle beroepen, ambachten of handwerken, zoowel die in fabrieken of werkplaatsen, als die op andere wijze worden uitgeoefend.

„Zoo vult bij voorbeeld een „commissionair in kaas”, een „koopman in vee”, een „winkelier in kruidenierswaren” onder letter a in: „kaashandel,” „veehandel,” „handel in kruidenierswaren” en onder b: „commissionair, koopman, winkelier.”

„De vragen sub 10 I worden ook ingevuld bijvoorbeeld door een grutter, een korenmolenaar, een herbergier, een bakker, een landbouwer, wanneer zij hoofd van een zaak of van een bedrijf zijn.

„Vraag 10g wordt beantwoord door alle personen die in dienstbetrekking zijn, ook door die, welke tot het gezin behooren van hen, in wier dienst zij zijn.

„Die geen beroep heeft, beantwoordt vraag 10 niet, of plaatst daarachter een streep, of de woorden „zonder beroep” of „geen beroep” of iets dergelijks.”

„Er is geen reden tot de opvatting, dat de gegevens, gevraagd onder No. 10 op de telkaarten, niet zouden moeten worden gegeven voor inwonende kinderen, die in het bedrijf huns vaders werkzaam zijn.” (Brief van 14 December 1889, No. 188 afd. M. P. V. aan den Commissaris des Konings in Zuidholland.)

„De huiselijke bezigheden moeten geacht worden het hoofdbestanddeel uit te maken van de werkzaamheden eener gehuwde vrouw, tenzij duidelijk blijke, dat zij een zelfstandig beroep of handwerk, afgescheiden van dat van haren man, uitoefent.” (Brief van 26 Februari 1890, No. 67, afd. M. P. V., aan den Commissaris des Konings in Noordbrabant.)

In een brief van 26 Februari 1890 No. 60, afd. M. P. V. aan den Commissaris des Konings in Overijssel schrijft de Minister:

„De personen op wier telkaarten geen enkele vraag betreffende ambt, beroep, of bedrijf is beantwoord, mogen geacht worden te zijn zonder ambt, beroep of bedrijf. Overigens is het zeer zeker de bedoeling, dat bij de controle op de provinciale bureaux van statistiek ook op de beroepsvragen gelet worde: en dat, wanneer uit eenig antwoord blijkt, dat de persoon, wien een kaart betreft, een ambt, beroep of bedrijf uitoefent, nauwkeurig worde nagezien of alle desbetreffende vragen volledig en naar de bedoeling zijn beantwoord, en dat die antwoorden, zoo noodig, na bekomen inlichting worden verbeterd.”

In een missive van 14 Maart 1890, No. 78, afd. M. P. V. aan den Commissaris des Konings in Noordbrabant komt het volgende voor:

„Indien in de bij Uw nevensvermeld schrijven bedoelde gestichten van weldadigheid eenig beroep wordt uitgeoefend, als daar b. v. werk wordt gemaakt van het geven van onderwijs of van het verplegen of verzorgen van armen, ouden, zieken, gebrekkigen, enz., is het noodig dat zulks blijke op de telkaarten van die gestichten, en wel bij voorkeur door invulling van vraag 10, sub b.

„Invulling van de overige onderdeelen van vraag 10 is voor de geestelijke broeders en zusters niet noodig.

„Wat Uw tweede vraag betreft, heb ik de eer U mede te deelen, dat het niet voldoende is, wanneer op de telkaart van een onderwijzer, die op een school werkzaam is, eenvoudig het beroep „onderwijzer” zonder meer wordt opgegeven. Onderwijzers die aan een inrichting verbonden zijn, moeten hiervan doen blijken.”

Eindelijk werd in een schrijven van 14 April 1890 n°. 122 Afd. M. P. V. aan den Commissaris des Konings in Zeeland opgemerkt:

„De specificatie in vraag 10 op de telkaarten is niet alleen voor de fabrieksnijverheid, maar ook voor den landbouw gemaakt.

„Ik heb de eer UHedGestr. te verzoeken, nauwkeurig te doen toezien, dat ook ten aanzien der landbouwende klasse uit de beantwoording van vraag 10 nauwkeurig blijkt in welk soort van bedrijf en in welke bijzondere dienstbetrekking, beroep, ambacht of handwerk in dat bedrijf elk persoon werkzaam is.

„Opgaven als „arbeider”, „dienstbode” en dergelijke zijn niet voldoende.

„Vraag 10a kan b. v. beantwoord worden met „landbouw”, „warmoezerij”, „veeteelt” e. d. Vraag 10b moet beantwoord worden met opgave van het beroep of ambacht of handwerk dat de persoon in die vakken uitoefent, b. v. „pachter”, „baas”, „boerenknecht”, „veldarbeider” enz.

„Doet zich het geval voor, dat met één woord op beide vragen tegelijk antwoord kan gegeven worden, dan is dat voldoende.

„Vraag 10 f behoeft niet beantwoord te worden, als reeds het noodige blijkt uit de beantwoording van de vragen 10 a en b.

„Daar, zooals UHedGestr. terecht opmerkt, bij den landbouw „eene strenge afscheiding tusschen de werkzaamheden van arbeiders, knechts en dienstboden niet bestaat”, en dienstboden, uitsluitend belast met zogenaamde huiselijke diensten, daarbij zoo goed als niet voorkomen, zullen overigens de in Uw nevensvermeld schrijven bedoelde dienstboden in den regel wel op de kaarten moeten paraisseeren als werkzaam in het bedrijf van hun meester.

„De bedoeling van vraag 10 f gaat niet zoover dat b.v. onderscheiden zou worden tusschen hen die belast zijn met het melken van koeien en hen die het land beploegen.”

De sub d en g genoemde vragen waren slechts gesteld als controle-vragen, zoodat de daarop verkregen antwoorden niet verder zijn verzameld en bewerkt.

Ook bij deze telling lieten de ontvangen opgaven aanvankelijk in menig opzicht te wenschen over en kwam invulling van de algemeene aanduiding „arbeider” herhaaldelijk voor. Kaarten waarbij dit het geval was, werden intusschen zonder uitzondering aan het betrokken gemeentebestuur teruggezonden ter verkrijging van verbeterde opgaven.

Van het aantal malen dat zoodanige terugzending heeft plaats gehad kan, overeenkomstig de aantekeningen daarvan aan het Departement van Binnenlandsche Zaken gehouden, het onderstaand overzicht worden gegeven, bevattende eene opgave van het aantal telkaarten, dat bij de bewerking van de uitkomsten der *beroepstelling*, vanwege het Departement van Binnenlandsche Zaken aan de onderscheidene gemeentebesturen ter verbetering werd teruggezonden:

PROVINCIE.	In totaal.	In verhouding tot 1000 bewerkte kaarten.
Noordbrabant .	6.443	12.6
Gelderland . .	57.484	112.3
Zuidholland . .	12.579	13.2
Noordholland .	74.437*	89.8
Zeeland. . . .	3.268	16.4
Utrecht. . . .	13.800	62.4
Friesland . . .	14.543	43.3
Overijsel . . .	14.368	48.7
Groningen. . .	18.767	68.7
Drente	3.447	25.5
Limburg	14.518	26.7
Het Rijk.	233.654	51.8

* waaronder 43985 voor Amsterdam.

De waarborgen voor betrouwbaarheid der opgaven bij de beroepstelling van 1889 ontvangen, zijn derhalve, zoowel wegens de wijze waarop de vragen werden gesteld als wegens de zorgvuldige controle van de gegeven antwoorden, grooter dan bij de beide vroegere beroepstellingen.

Ten slotte zij er aan herinnerd, dat de uitkomsten der telling van 1849 betrekking hebben op de getelde of *feitelijke* bevolking, d. w. z. het getal personen in elke gemeente aanwezig op den dag der telling. De volkstelling van 1859 telde zoowel deze als de *werkelijke* bevolking, d. w. z. de feitelijke bevolking na aftrek der tijdelijk aanwezigen en onder bijvoeging der tijdelijk afwezigen, terwijl de uitkomsten der telling van 1889 uitsluitend op de *werkelijke* bevolking betrekking hebben. Ook uit dezen hoofde moet dus aan de uitkomsten der telling van 1849 een eenigszins andere beteekenis worden toegekend, dan aan die der beide latere tellingen.

Met betrekking tot de wijze waarop de gegevens der verschillende beroepstellingen werden verwerkt, zij het volgende opgemerkt.

In de uitkomsten der *beroepstelling van 1849*, waarin met de positie in het beroep geen rekening werd gehouden ¹⁾, worden in het geheel 300 verschillende beroepen vermeld, onder welke cijfers zijn begrepen de twee rubrieken „beroep onbekend” en „zonder beroep”, en zes rubrieken van leerlingen bij verschillende inrichtingen van onderwijs. Vele dezer rubrieken omvatten blijkbaar verschillende beroepen, welke in de latere tellingen afzonderlijk zijn genoemd.

Nog afgezien van de algemeene benaming „arbeiders” komen o. a. de volgende beroepen voor: kantoor- en winkelbedienden en pakhuis-knechts, kooplieden van verschillenden aard; fabrikanten van verschillenden aard en meer dergelijken.

De gegevens zijn provinciesgewijs bewerkt waarbij telkens de vroegere steden (in het geheel 87) en het platte land afzonderlijk zijn behandeld. Bij ieder beroep wordt onderscheiden naar het geslacht en den leeftijd (beneden 10 jaar; 10 en 11 jaar; 12—16 jaar; 16 jaar en daarboven)

¹⁾ Met uitzondering van de manufacturen- en de papiernijverheid, waarbij de werklieden afzonderlijk zijn opgegeven, van de personen werkzaam in gestichten, en van de personen aan eenig kerkgenootschap verbonden, welke naar de positie door hen bekleed nader zijn onderscheiden.

In een algemeen deel voor het geheele rijk worden de uitkomsten voor de groep der steden, het platte land en het totaal van beide samengevat, en in een beknopte inleiding bovendien gerecapituleerd, waarbij de verschillende beroepen tot de onderstaande rubrieken zijn bijeengevoegd:

Nijverheid.	Landbouw.
	Voeding.
	Kleeding.
	Gebouwen en scheepsbouw.
	Huisraad.
	Manufacturen.
	Metalen.
	Fabrieksnijverheid van verschillenden aard.
	Verschillende beroepen.
	Handel.
	Onderwijs, kunsten en wetenschappen.
	Vrije beroepen.
	Personen zonder beroep, en onbekend.

De bewerking der uitkomsten van de *beroepstelling van 1859* verschilt in menig opzicht van de zoeven genoemde.

372 afzonderlijke beroepen worden genoemd ¹⁾, welke niet zooals bij de vorige telling geschiedde in alphabetische volgorde worden vermeld, doch in de volgende groepen zijn verdeeld:

Nijverheid.	Landbouw en veeteelt.
	Delfstoffen.
	Voeding.
	Kleeding.
	Gebouwen en scheepsbouw.
	Huisraad.
	Leder- en tuigwerk.
	Manufacturen.
	Papierbereiding, boek- en steendrukkerij.
	Scheikundige voortbrengselen.
	Metalen (gewone).
	Metalen (edele).
	Houtbewerking.
Handel.	Verschillende takken van nijverheid.
	Eet- en drinkwaren.
	Kledingstoffen.
	Metalen.
	Tusschenhandel.
Vervoer.	
Handel van verschillenden aard.	
Algemeen bestuur en algemeene dienst.	
Rechts- en politiewezen.	

¹⁾ Waaronder enkele groepen van leerlingen naar de verschillende inrichtingen van onderwijs verdeeld.

Eerediensten.
Onderwijs.
Kunsten en wetenschappen.
Geneeskundige dienst.
Krijgs- en zeemacht.
Grondeigenaars, gepensionneerden, renteniers.
Huisdienst.
Verschillende beroepen.
Zonder beroep en onbekenden.

De gegevens zijn weder provinciesgewijs bewerkt en voor het geheele rijk getotaliseerd, terwijl voor 17 voornamste gemeenten de uitkomsten afzonderlijk worden medegedeeld.

Behalve naar het beroep werd ook bij deze telling de bevolking naar geslacht en leeftijd onderscheiden, waarbij aan de verdeling der bevolking naar leeftijdsgroepen bij de telling van 1840 aangenomen eenige uitbreiding is gegeven, door de groep der personen van 16 jaren en daarboven in twee groepen, 16—23 en 23 en daarboven te splitsen, ten einde, naar in de inleiding wordt opgemerkt (bladz. XXVI) een volledig overzicht te verkrijgen van de beroepen of middelen van bestaan der minder- en meerderjarige bevolking.

Met betrekking tot de onderscheiding der bevolking naar de positie in het beroep bekleed, werd niet in alle provinciën op eenparige wijze gehandeld, zoodat, gelijk hierboven reeds werd opgemerkt, de onderscheiding in den algemeenen beroepsstaat voor het rijk geheel is weggelaten, met uitzondering van de koordslagers en de personen werkzaam in de manufacturen bij welke een splitsing in fabrikanten en werklieden wordt gemaakt.

Over de wijze waarop de bij de *beroepstelling van 31 December 1889* verkregen gegevens zouden worden verwerkt had op 6 November 1889, ingevolge uitnoodiging van den Minister van Binnenlandsche Zaken aan diens Departement eene voorbereidende bespreking plaats gehad van den Referendaris, belast met de leiding der volkstelling, met den Secretaris (wegens afwezigheid van den Directeur) van het Statistisch Instituut der Vereeniging voor de Statistiek in Nederland, de Ingenieurs vanwege het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid belast met het opmaken van een nijverheidsstatistiek, den Referendaris, Chef der afdeeling van het Departement van Justitie, belast met de werkzaamheden in zake de arbeidswetgeving en den Referendaris bij de afdeeling van het Departement van Financiën, belast met de werkzaamheden in zake de wetgeving op het recht van patent.

Na de instelling der Centrale Commissie voor de Statistiek bij Kon. Besluit van 6 October 1892 (Stbld. No. 232) en nadat de uitkomsten betreffende de provincie Groningen reeds het licht hadden gezien, werd door den Minister van Binnenlandsche Zaken nader het advies der Commissie verzocht, nopens de vraag of de verdere uitgaaf van het werk door haar belangrijk genoeg werd geacht om daarmede op de tot dusver gevolgde wijze voort te gaan. In het jaarverslag der Commissie ¹⁾ wordt omtrent het door haar te dezer zake gegeven advies medegedeeld:

„dat zij voortzetting van de openbaarmaking der verkregen resultaten ook voor de overige provinciën in hooge mate gewenscht achtte. De Commissie verklaarde zich echter tevens overtuigd, dat in de wijze, waarop de uitkomsten der beroepstelling in het boekdeel betreffende de provincie Groningen, later ook door dat betreffende de provincie Utrecht gevolgd, werden medegedeeld, vereenvoudiging mogelijk en wenschelijk was, eene vereenvoudiging, die eenerzijds tot ingrijpende bezuiniging op de zeer

¹⁾ Opgenomen in de Staatscourant van 18/19 Maart 1894 n°. 65.

hooge kosten zoude voeren, en anderzijds, zonder afbreuk te doen aan hetgeen met de openbaarmaking wordt beoogd, de bestudeering der verzamelde gegevens zoude vergemakkelijken.

„De Centrale Commissie gaf derhalve te dien opzichte aan den Minister in hoofdzaak het navolgende in overweging:

„1°. In de eerste plaats scheen het haar wenschelijk om in het eerste gedeelte van de resultaten der beroepstelling de beroepen niet alphabetisch te doen volgen, maar naar beroepsklassen en in iedere beroepsklasse alphabetisch.

„Door het toevoegen van een recapitulatie aan elke beroepsklasse en het aanbrengen van enkele meer ondergeschikte wijzigingen in dit eerste deel, zouden de overige vier gedeelten van het werk kunnen vervallen, zonder dat daardoor iets werd opgeofferd.

„Ter bevordering van het gemak bij de raadpleging zou vóór in het werk eene alphabetische lijst van alle vermelde beroepen kunnen worden afgedrukt, met opgave der klassen, waartoe zij behooren.

„2°. In de tweede plaats meende de Commissie den Minister in overweging te mogen geven de resultaten der beroepstelling te publiceeren, niet gelijk in de reeds verschenen deelen, voor alle gemeenten afzonderlijk, doch als volgt: a. afzonderlijk voor elke der gemeenten, die bij de laatste volkstelling 5,000 of meer inwoners telden naar provinciën, terwijl bovendien de totaal-cijfers dier gemeenten provinciesgewijs te verzamelen zouden zijn;

b. voor de overige gemeenten slechts de totalen per provincie;

c. voor de provinciën en het Rijk;

d. voor de totalen (in het Rijk) der gemeenten met minder dan 5,000 inwoners, van die met 5,000—20,000 inwoners, van die met 20,000—100,000 inwoners en van die met meer dan 100,000 inwoners.

„De Centrale Commissie had hierbij overwogen, dat de 175 gemeenten, die bij de laatste volkstelling 5,000 of meer inwoners telden, ongeveer 60 pCt. der bevolking omvatten. De cijfers der verschillende beroepen in ieder der 948 overige gemeenten achtte zij te klein om tot grondslag voor wetenschappelijke bewerking te kunnen strekken. Zij verklaarde het echter zeer op prijs te zullen stellen, indien de Minister mocht willen besluiten de verzamelstaten voor deze gemeenten te harer beschikking te stellen. Deze staten zouden dan door de Centrale Commissie kunnen worden gebruikt, waar dit noodig mocht zijn, of ter beschikking gesteld van dengene, die de plaatselijke totalen nader mocht willen bestudeeren.

„Door de grens te stellen bij het cijfer 5,000 meende de Centrale Commissie het voordeel te bereiken, dat in de 175 dientengevolge afzonderlijk behandelde gemeenten voorkomen een voldoende aantal zoowel industrieele als landbouwende gemeenten. Dit voordeel gaat verloren, wanneer de grens hooger wordt gesteld.

„3°. Op het behouden der opgaven betreffende de krachswerktuigen in de beroepstelling voorkomende, verklaarde de Commissie geen grooten prijs te stellen. Deze cijfers zullen toch slechts betrekkelijke waarde bezitten, daar het, ook bij het zorgvuldigst depouillement, wel niet steeds mogelijk zal geweest zijn dubbele emplooiën te vermijden, waar bij vennootschappen door meer dan éenen deelgenoot hetzelfde werktuig is opgegeven.

„4°. In de lijst der beroepen achtte de Commissie eenige vereenvoudiging wenschelijk en eene herziening van de indeeling der beroepen over de verschillende klassen en groepen noodzakelijk.

„De Commissie, ofschoon een aantal voorbeelden opnoemende, meende, voor zooveel dit punt betreft, geene uitgewerkte voorstellen aan den Minister te moeten doen. Zij gaf echter in overweging om, mede ter bevordering van overeenstemming tusschen verschillende statistieken, over de verdeling der beroepen in klassen, voor zooveel betref de nijverheidsbedrijven (klasse I—XVI der be-

roepstelling) het oordeel in te winnen van de inspecteurs van den arbeid. Omtrent dit punt heeft het Bureau der Centrale Commissie, op uitnodiging van den Minister, alsnog nader van advies gediend.”

De Minister heeft zich in hoofdzaak met den inhoud van het advies der Commissie vereenigd. Dientengevolge zijn de uitkomsten der beroepstelling voor zooveel betreft de provinciën Groningen en Utrecht (voor welke laatste zij hangende het onderzoek bij de Centrale Commissie mede waren verschenen) herdrukt, en zijn de 12 deelen bevattende de uitkomsten der beroepstelling voor de provinciën en het Rijk thans op de volgende wijze ingericht. ¹⁾

In het geheel worden 836 afzonderlijke beroepen onderscheiden, in 35 beroepsklassen verdeeld, op de wijze als uit onderstaand overzicht blijkt.

I Aardewerk, diamant, glas, kalk, steen, enz. (26 beroepen).

II Boek- en steendrukkerij, hout-, koper-, staalgravure, photographie, enz. (41 beroepen).

III Bouwbedrijven (incl. reiniging van gebouwen en aanleggen, onderhouden en reinigen van wegen en straten, ook gemeentelijke dienst.) (41 beroepen).

IV Chemische nijverheid, meststoffen, ontplofbare stoffen, verfstoffen, enz. (29 beroepen).

V Hout-, kurk- en stroobewerking, Snij- en draaiwerk van verschillende stoffen, enz. (52 beroepen).

VI Kleeding en reiniging. (41 beroepen).

VII Kunstnijverheid. (22 beroepen).

VIII Leder, wasdoek, caoutchouc, enz. (12 beroepen).

IX Metalen (winnen en eerste bewerking van), steenkolen, turf, zout, enz. (17 beroepen).

X Metalen (bewerking van). (54 beroepen).

XI Papier, enz. (9 beroepen).

XII Scheepsbouw, vervaardiging van rijtuigen, enz. (13 beroepen).

XIII Stoom- en andere werktuigen, toestellen, instrumenten, oorlogsmateriaal, enz. (37 beroepen).

XIV Textiele nijverheid. (44 beroepen).

XV Verlichting, olie, vet, zeep, enz. (11 beroepen).

XVI Voedings- en genotmiddelen. (72 beroepen).

XVII Landbouwbedrijven. (28 beroepen).

XVIII Visscherij (incl. vischkwekerij) en jacht. (13 beroepen).

XIX Warenhandel. (63 beroepen).

XX Verkeerswezen. (94 beroepen).

XXI Crediet- en bankwezen. (6 beroepen).

XXII Verzekeringswezen. (15 beroepen).

XXIII Tusschenhandel, commissiehandel, kassierderdij, makelaardij, enz. (27 beroepen).

XXIV Hulpbedrijven van den handel. (22 beroepen).

XXV Vrije beroepen. (13 beroepen).

XXVI Onderwijs (excl. openbaar onderwijs). (13 beroepen).

XXVII Verpleging of verzorging van armen, ouden, zieken, gebrekkigen, invaliden, krankzinnigen, (incl. Rijksinrichtingen). (12 beroepen).

XXVIII Huiselijke diensten (huis- en stalbedienden en dergelijken). (13 beroepen).

XXIX Losse werklieden en andere niet in een bepaald beroep arbeidenden. (1 beroep).

Nijverheidsbedrijven.

Handelsbedrijven.

¹⁾ Deze deelen, waarvan het laatste bevattende de uitkomsten der beroepstelling voor het Rijk in Mei 1895 het licht heeft gezien, zijn bij de firma VAN WEELDEN EN MINGELENS te 's-Gravenhage voor den handel verkrijgbaar gesteld tot den prijs van f 2.— per deel.

XXX In dienst van den staat (excl. posterie, telegraphie, telephonie, landsdrukkerij en ander nijverheidsbedrijf). (11 beroepen).

XXXI In dienst van eene provincie. (3 beroepen).

XXXII In dienst van eene gemeente (excl. gasfabrieken, dienst der openbare werken en ander nijverheidsbedrijf). (5 beroepen).

XXXIII In dienst van een waterschap. (1 beroep).

XXXIV In dienst van een kerkgenootschap of kerkelijke gezindte. (3 beroepen).

XXXV Gepensionneerden (uit openbare, kerkelijke of particuliere kassen). (1 beroep).

En voorts, als een afzonderlijke groep, de personen zonder beroep ten opzichte van welke nog voor ieder der geslachten afzonderlijk wordt opgegeven, of zij zijn hooften van gezinnen of afzonderlijk levende personen.

Een aantal dezer beroepsklassen zijn weder in groepen onderverdeeld, terwijl bij de beroepen in de klassen I—XXIV genoemd, onderscheiden wordt naar de positie in het beroep bekleed. De personen, welke deze beroepen uitoefenen zijn daarbij in 4 groepen verdeeld al naar gelang zij zijn:

A hoofd van eene zaak, van eene inrichting, van een bedrijf of onderneming voor eigen rekening,

B hoofd van eene zaak, van eene inrichting, van een bedrijf of onderneming als bestuurder voor rekening van een ander.

C belast met eenige directie, opzicht of controle, of behoorende tot directie-, bureau-, of kantoorpersoneel (opzichter, controleur, chef of onderchef, meesterknecht, ploegbaas, enz.)

D in dienstbetrekking en behoorende tot de gewone werklieden (handwerkslieden, veldarbeiders, fabriekarbeiders, scheepsgezellen, matrozen, loopbedienden, boden, bestellers, enz.)

Met betrekking tot den leeftijd worden de volgende groepen onderscheiden:

beneden 12 jaar, 12 jaar, 13 jaar, 14 en 15 jaar, 16 en 17 jaar, 18—22 jaar, 23 en 24 jaar, 25—35 jaar, 36—50 jaar, 51—60 jaar, 61—65 jaar, 66—70 jaar, 71 jaar en daarboven, en leeftijd onbekend.

Ieder dezer groepen is onderscheiden naar het geslacht, terwijl bovendien de geslachten weder zijn verdeeld naar den burgerlijken staat (gehuwd en ongehuwd).

De gegevens zijn provinciesgewijs bewerkt, waarbij voor ieder der gemeenten met meer dan 5,000 inwoners de uitkomsten der telling afzonderlijk worden medegedeeld. De gemeenten met minder dan 5,000 inwoners zijn in iedere provincie tot een groep vereenigd.

Bovendien zijn telkens de uitkomsten der telling gerecapituleerd voor de groepen der gemeenten met 5,000—20,000 inwoners, met 20—100,000 inwoners en met meer dan 100,000 inwoners. In een algemeen deel voor het rijk wordt een dergelijke recapitulatie voor de 4 groepen van gemeenten in het rijk gemaakt.

Ten slotte wordt nog bij de beroepen, voorkomende in de eerste 20 beroepsklassen en in klasse 33, opgegeven het aantal der gebezigde krachtswerktuigen, naar de beweegkracht (stoom, gas, water en wind) verdeeld.

§ 2. **Samenvatting voor het geheele Rijk, van de uitkomsten van de beroepstelling van 31 December 1889 en vergelijking met de uitkomsten der beide vroegere beroepstellingen.**

In het deel bevattende de uitkomsten der beroepstelling van 31 December 1889 voor het rijk, zijn, gelijk hierboven in § 1 werd herinnerd, deze uitkomsten wel voor de 4 groepen van gemeenten in het rijk, doch nog niet voor het geheele rijk zelve verzameld.

De uitkomsten dezer verzameling zijn vervat in den hieronder volgenden staat:

UITKOMSTEN

DER

BEROEPSTELLING

VAN

31 December 1889

VOOR

HET GEHEELE RIJK.